

Thierry Baudet

*De aanval op
de natiestaat*

2017 Prometheus Amsterdam

Andere boeken van Thierry Baudet:

Conservatie vooruitgang (2010)

Revolutionair verval (2011)

Oikofobie (2013)

Van Bach tot Bernstein (2014)

Voorwaardelijke liefde (2014)

Breek het partijkartel! (2017)

Eerste druk 2012

Twaalfde druk 2017

© 2012 Thierry Baudet

© 2016 Woorden vooraf Pascal Bruckner en Roger Scruton

Omslagontwerp Tessa van der Waals

Foto auteur Marie-Jeanne van Hövell tot Westervliet

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 351 4517 7

1 De staat

1.1 Opkomst van de staat

Om grip te krijgen op wat nationale soevereiniteit nu precies is, moeten we eerst de organisatie begrijpen die haar schraagt: de staat.

Staten zoals we die vandaag de dag kennen hebben beslist niet altijd bestaan. Het middeleeuwse politieke systeem werkte heel anders, en moderne staten hebben zich hier geleidelijk uit ontwikkeld – over een periode die vele eeuwen in beslag nam. Het is bepaald niet eenvoudig een scherpe scheidslijn te trekken tussen het feodale bestel en de moderne staat: er is eerder sprake van een glijdende schaal. Centraal in die ontwikkeling staat het opgaan van feodale structuren in een groter geheel, maar tevens de ontbinding van overkoepelende verbanden zoals pausdom en keizerrijk. Staten ontstaan dus als compromis tussen het lokale en het universele.

De historicus Samuel Finer stelt:

De Middeleeuwen waren doordrongen van twee grote instituties: de christenheid en het feodalisme. [...] als de kathedraal het stenen symbool is van de Middeleeuwen, dan is het kasteel dat al evenzeer. Feodalisme en de feodaliteit omvatten hen beide.¹

De macht van de ‘stenen’ van de Middeleeuwen nam dus af, ten gunste van de paperassen van de centrale overheidsbureaucratie.² De socioloog en antropoloog Ernest Gellner beschreef deze modernisering als ‘de vervanging van de verscheidenheid van plaatselijk verankerde vormen van lage cultuur door de gestandaardiseerde, geformaliseerde, gecodificeerde en door het schrift gedragen vormen van hoge cultuur’. Hij benadrukt dat ‘de Reformatie eenheid bracht in geestelijkheid, volkstaal en liturgie en dat de Verlichting de secularisering bewerkstelligde van de nu tot eenheid gebrachte geestelijkheid en het nu natiewijde idioom, die niet langer gebonden waren aan een specifieke leer of klasse’.³

Het verloop van dit proces kende echter ingrijpende regionale verschillen,⁴ en tot diep in de negentiende en twintigste eeuw treft men in Europa nog tal van feodale elementen aan (bijvoorbeeld in de gehandhaafde privileges voor aristocratie en Kerk, en in cultureel opzicht bijvoorbeeld in de Engelse gedachte van de ‘officiersklasse’⁵).

Bovendien is het parlement, toch een centraal instituut in de moderne staat, ontstaan uit de raad die vazallen hun leenheren verschuldigd waren, en heeft het zijn wortels dus in het feodalisme.⁶ Hetzelfde geldt voor het idee van de ‘Staten’, zoals in ‘Staten-Generaal’ – een term die oorspronkelijk verwees naar de door de vorst bijeengeroepen feodale standenvergadering.

Een andere complicerende factor is dat terwijl de theorie van de moderne staat zich in de zestiende en zeventiende eeuw ontwikkelde, staten pas in de loop van de achttiende en negentiende eeuw de middelen in handen kregen om die centrale politieke macht ook daadwerkelijk uit te oefenen. Tot aan de ineenstorting van het ancien régime, na de Franse Revolutie (1789), bleef de macht van belastingheffing en wetgeving bijvoorbeeld grotendeels gedecentraliseerd. Zo probeerde Lodewijk xvi in de jaren vlak voor de revolutie uit alle macht de belastingen te verhogen toen de overheidstekorten, onder meer

vanwege Franse steun aan de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783), tot een onaanvaardbaar niveau waren gestegen. Tevergeefs: de adel wist te voorkomen dat de staat dit soort maatregelen nam.⁷ Vanuit hedendaags perspectief waren alle staten op het Europese vasteland in de jaren voorafgaand aan de Franse Revolutie op zijn best *failed states*.⁸

Maar laten we eerst nog eens teruggaan naar de Middeleeuwen. Vanaf de late Romeinse keizertijd zien we een groeiende concentratie grondbezit en politieke macht in aristocratische handen komen, terwijl de meeste boeren deel gaan uitmaken van een brede klasse van onvrijen, ‘die we het beste kunnen aanduiden met horigen’, aldus Blockmans en Hoppenbrouwers in hun *Eeuwen des Onderscheids*.⁹ Na de val van Rome kregen die grootgrondbezitters steeds verdergaande zeggenschap over de boeren die op hun landgoederen waren gevestigd, een fenomeen dat vaak wordt aangeduid als ‘grondheerlijkheid’: ‘Naar huidige begrippen waren in de grondheerlijkheid private belangen en elementen van publieke gezagsuitoefening onontwaarbaar met elkaar vervlochten.’¹⁰

In de Karolingische tijd nam het zogeheten hofstelsel een hoge vlucht: horigen waren gebonden aan hun hoeve, moesten een deel van de opbrengst van hun land afstaan aan hun heer en bovendien diens eigen land (hof) zonder vergoeding bewerken. Vanaf het uiteenvallen van het Karolingische Rijk zette een nog verdergaande versplintering van het centrale gezag in. Koninklijke bestuursambtenaren (graven) beschouwden hun functies als erfelijk en legden – met geweld – beslag op delen van de koninklijke bevoegdheid.¹¹

Tussen al deze lokale potentaten kon door het leenstelsel een meer of minder samenhangend geheel van feodo-vazal-litische betrekkingen ontstaan: een leenman of vazal legde een eed van trouw af aan de leenheer, maar kon zelf ook weer optreden als leenheer van een leenman.¹² Zo ontstond een lappendeken van territoriale vorstendommen en plaat-

selijke heerlijkheden, elk met eigen middelen om de handhaving van de openbare orde af te dwingen. ‘Feodalisme’ en ‘feodaal systeem’ zijn nog steeds in zwang als verzamelbegrippen voor al deze onderscheiden fenomenen, met grote regionale verschillen, als leenstelsel, hofstelsel, grondheerlijkheid, banheerlijkheid.¹³

Dit feodalisme ordende de middeleeuwse maatschappij zo doende als een lange verticale keten van wederzijdse taken en verplichtingen. En de positie van wie aan de top van een dergelijke piramide stond (een koning, of in Duitsland een keizer) was een volstrekt andere dan die van een hedendaags staatshoofd. Een oud feodaal beginsel was dat *vassallus vassalli mei non est meus vassallus* (‘een vazal van mijn vazal is niet mijn vazal’), en dat betekende een strikte beperking van de macht van de koning om in concrete situaties in te grijpen.¹⁴

De verhouding van de vorst met zijn vazallen en edellieden was er in de Middeleeuwen dus een van wederzijdse afhankelijkheid. Zo had de koning tot aan de vijftiende eeuw doorgaans geen beschikking over staande legers.¹⁵ En zonder enig middel om wat dan ook af te dwingen, was de vorst meestal aangewezen op de instemming van zijn vazallen, bijvoorbeeld op het gebied van belastingheffing. De vorst was niet meer dan een *primus inter pares*, onvergelijkbaar met de uitvoerende regeringsmacht die moderne staatshoofden hebben.¹⁶

Ook bestond er in de Middeleeuwen geen wetgevende macht die ook maar in de verste verte de macht van een moderne staat evenaart. Treffend voorbeeld hiervan biedt de Engelse situatie. De historicus John Maitland beschrijft hoe onder koning Hendrik II (1154-1189) ‘al snel een wet die gemeenschappelijk was voor het hele land’ (de ‘common law’) tot stand kwam, waarbij ‘plaatselijke afwijkingen geleidelijk werden onderdrukt’.¹⁷ Ook historicus Samuel Finer merkt op dat ‘de grote sprong voorwaarts in de uitbreiding van de koninklijke rechtspraak ten koste van de lokale feodale, plaatsvond on-

der Hendrik II'. Met als gevolg dat het '[Engelse] koningschap, een mengeling van Angel-Saksische en feodale eigenschappen, de meest doeltreffende en verstrekkende centrale regering van die tijd [werd]'.¹⁸

Toch bleef ook in het toenmalige Engeland de centrale overheid 'naar elke moderne maatstaf schokkend onsamenhangend, onhandig, stikvol misdaden en corruptie [...] geweld was endemisch: kleine privé-oorlogjes, het verwoesten van havelozaten, het slopen van omheiningen, veediefstal', naast een hele oogst aan 'berovingen, moordpartijen, brandstichtingen en diefstallen'. Dus 'zelfs wat destijds doorging voor het beste in zijn soort' bleef nog ver uit de buurt van 'de meest elementaire maatstaven van recht, billijkheid en veiligheid'.¹⁹

In de meeste andere Europese landen bereikte de bestuurlijke centralisatie niet voor de zeventiende en achttiende eeuw een vergelijkbaar niveau, en de codificatie van nationale wetgeving kwam pas tot stand na de Franse Revolutie.²⁰ Hoewel de uniformiteit toenam vanaf de dertiende eeuw door de herontdekking van het belangrijkste bestanddeel van het Romeinse recht (de 'pandecten' of 'digesten', de teksten van geleerde Romeinse juristen²¹), bleef de rechtspraak in de praktijk toch voornamelijk een kwestie van gewoonterecht en plaats- of standsafhankelijke privileges. Op het Europese vasteland genoten de steden een aanzienlijke mate van vrijheid bij het invoeren en handhaven van hun eigen wetgeving, en ze beschikten over een veel grotere mate van politieke onafhankelijkheid dan de huidige gemeenten.

Het economisch leven was bovendien ten diepste regionaal, en van gestandaardiseerde maten en gewichten was in de praktijk geen sprake. Van streek tot streek konden ook daarin dus grote verschillen bestaan.²² Voor edelen, geestelijken, studenten en boeren golden verschillende regels; en gilden en andere intermediaire verbanden konden in hoge mate hun eigen regels en handelsreglementen opstellen.²³

Het belangrijkste rechtsbeginsel van moderne staten is het *territorialiteitsbeginsel*, dat gelijkheid voor de wet binnen een bepaald territorium inhoudt. Dit bestond niet of nauwelijks in het middeleeuwse rechtsbestel, dat immers geen overkoppelende wetgeving kende die binnen het gehele territorium op gelijke wijze werd toegepast. In plaats daarvan was het *personaliteitsbeginsel* van kracht: rechten en plichten vloeiden voort uit iemands persoonlijke status of positie.²⁴

Daar kwam bij dat de band van edelen met hun territorium tamelijk los was. Titels werden overgeërfd of doorgegeven via huwelijken van de ene familie naar de andere. Aangezien het eerstgeboorterecht (de zogeheten ‘primogenituur’) niet altijd van toepassing was, werd een leen soms verdeeld onder de verschillende zonen van vorsten of edelen.²⁵ Grenzen waren derhalve voortdurend aan verandering onderhevig. De band tussen heersers en onderdanen, bijna volledig afhankelijk van de persoonlijke aanspraken die een edelman kon laten gelden, was daardoor dikwijls uiterst zwak.²⁶

De hoogleraar internationale betrekkingen John Gerard Ruggie benadert het vanuit een andere invalshoek: ‘de middeleeuwse heersende klasse’, zo schrijft hij, ‘kende een mate van beweeglijkheid die sindsdien ongekend is geworden. Men was in staat om zonder enige aarzeling of moeilijkheid het bestuur van een gebied aan de andere kant van het continent op zich te nemen.’ Hij citeert de Franse historicus Georges Duby, die ironische woorden wijdt aan de reeds genoemde Hendrik Plantagenet (de Engelse koning Hendrik II):

Dit was dan Hendrik, hertog van Anjou van zijn vaderskant, hertog van Normandië van moederskant, hertog van Aquitanië via zijn huwelijk, en ook nog, om het af te ronden, maar dan ook alleen om het af te ronden – koning van Engeland, al was dat van geen enkel belang voor het land waar hij het grootste deel van zijn tijd doorbracht.²⁷

Een laatste aspect van het middeleeuwse politieke bestel dat een scherp contrast vertoont met de moderne staat, is de rol van de Kerk in de maatschappij. Naast de verbrokkelde politieke macht vanwege de gelaagde feodale machtsstructuren kende middeleeuws Europa immers ook een vorm van eenheid: de eenheid van religie. De ‘universele’ Kerk – de letterlijke betekenis van ‘katholiek’²⁸ – verschaftte niet alleen geestelijke verwantschap, maar regelde ook een breed scala aan alledaagse zaken van juridische en praktische aard, met inbegrip van wereldlijke bestuurstaken, onderwijs en liefdadigheid – een rol die kerken in moderne staten grotendeels – zo niet volledig – hebben verloren.

Niet dat Kerk en staat zo harmonieus samengingen. De machtsstrijd tussen wereldlijk en geestelijk leiderschap was in de Middeleeuwen een van de belangrijkste oorzaken voor uiteindelijk ook gewapend conflict. Op het moment dat paus Leo III in het jaar 800 Karel de Grote tot keizer kroonde was dit conflict al aanwezig, en het kreeg een nieuwe impuls toen het Vaticaan de regel *Papa caput totius urbis* afkondigde (‘de paus is de meester van de hele wereld’). Deze strijd om het oppergezag bleef altijd aanwezig, soms sluimerend en indirect, soms recht aan de oppervlakte: zoals bijvoorbeeld aan het einde van de dertiende eeuw, toen paus Bonifatius VIII de wereldlijke soevereiniteit opeiste, tezamen met het recht om belasting te heffen. Die pauselijke aanspraken werden bevestigd in de bul *Unam Sanctam* uit 1302, waarin hij verkondigde dat hij als paus de koningen in macht overtrof.²⁹ Bij wijze van antwoord op deze bul riep de Franse koning Filips IV een concilie van bisschoppen en edelen bijeen dat de bul verwierp en stuurde hij de ridder Guillaume de Nogaret in 1303 op expeditie naar Italië om Bonifatius VIII gevangen te zetten.³⁰

De vorsten streden ondertussen niet alleen met de paus maar ook met lokale edelen.³¹ Zoals Finer schrijft:

In alle feodale [rijken] komt het politieke proces zonder uitzondering [...] neer op een strijd tussen de koning en zijn leenmannen en staat het in het teken van wat men met nogal afgesleten begrippen omschrijft als perioden van koninklijke ‘expansie’ en feodale ‘reactie’.³²

In Engeland biedt het jaar 1215 zo’n mijlpaal van feodale ‘reactie’ tegen uitbreiding van de vorstelijke macht. Tegen het einde van de tiende eeuw was inmiddels bepaald dat Engeland één ondeelbaar koninkrijk was, en de Normandische Willem de Veroveraar had dat beginsel na zijn overwinning in 1066 bevestigd.³³ Naast zo’n zesduizend ridders in wapenrusting³⁴ had hij een nieuwe taal voor de ambtenarij meegebracht (het Frans³⁵), en had hij heel het land uitgeroepen tot koninklijk eigendom,³⁶ waarna hij een feodaal stelsel invoerde van leenmannen die aan hem de eed van trouw hadden afgelegd.³⁷ In de elfde eeuw deed ook het eerstgeboorterecht in Engeland zijn intrede en dat vereenvoudigde het overdragen van vergaarde rijkdom van generatie op generatie.³⁸ Ondanks zijn verbondenheid met zijn drie Franse hertogdommen wist de reeds genoemde Engelse koning Hendrik II Plantagenet (1154-1189) door de instelling van een koninklijk gerechtshof de macht van centraal opgelegde wetgeving aanzienlijk te vergroten.³⁹

Toen het verzet van de adel koning Jan zonder Land (1199-1216) dwong tot het ondertekenen van de *Magna Charta Libertatum* in 1215, had die adel zich er dus al bij neergelegd dat de koning behoorlijk veel macht naar zich toe getrokken had. Het erkennen van de bevoegdheid van de centrale overheid om misdadigers te bestraffen (een bevoegdheid waarover bijvoorbeeld de Franse koning destijds beslist niet beschikte⁴⁰) betekende al een aanzienlijke verwatering van de feodale verhoudingen, en het door de adel vast laten leggen van voorwaarden voor een eerlijk proces en een eerlijke rechtsgang

doen daar nauwelijks aan af.⁴¹ Wel perkte de Magna Charta de speelruimte van de koning in bij het heffen van belastingen, en voorzag zij in een vorm van inspraak bij belangrijke besluiten. De Magna Charta is een aantal keren opnieuw afgekondigd: in 1216, 1217, 1225 en toen nogmaals in 1297.⁴²

Het koninklijke ambtenarenapparaat groeide desondanks gewoon door. Op termijn vergde dat ook de actieve betrokkenheid van koninklijke ambtsdragers die zitting namen in een ‘Great Council’ – steeds vaker aangeduid als ‘parlement’⁴³ – een raad die ook ‘verordeningen’ kon uitvaardigen: wijzigingen in de wetten van het land.⁴⁴

Stap voor stap groeide in Engeland zodoende de organisatiegraad van het koninklijke bestuursapparaat. Toen koning Hendrik VII (1485-1509) er twee eeuwen later in slaagde een einde te maken aan de als Rozenoorlogen bekendstaande burgeroorlogen, wist de kroon de inkomsten uit het kroondomein aanzienlijk te verhogen. Bestuurstaken werden toevertrouwd aan lagere adel (die afhankelijker en dus loyaler was dan de hoge) om zo te kunnen regeren over een koninkrijk met een aristocratie die kleinere landgoederen bezat en dus ook ‘kleinere [legertjes], [...] strak ondergeschikt aan de [koninklijke] Raad’⁴⁵. De zoon van Hendrik VII, Hendrik VIII, zou de soevereiniteit van de Tudor-dynastie zelfs verdedigen tegen godsdienstige aanspraken uit Rome.

De centralisatie van overheidstaken in vijftiende-eeuws Engeland hing bovendien nauw samen met de mogelijkheden die de Honderdjarige Oorlog (1337-1453) had geboden aan zowel de Engelse als de Franse koning om de greep op hun rijk te verstevigen. En verrassend is dat allerminst. Finer schrijft: ‘het oordeel van de geschiedenis – althans de Europese geschiedenis – is dat oorlog een toename aan militaire, bestuurlijke en fiscale capaciteit vergt, die bij terugkeer van de vrede grotendeels intact blijft’.⁴⁶ Inderdaad: ‘oorlog is revolutie, en revolutie is oorlog’, zoals de socioloog Robert Nisbet stelt.⁴⁷